

וְאֵרִים יָתִידְךָ עַל יָמָא וּבְזַעְהִי וַיַּעֲלֹן בְּנֵי

וַיִּנָּתֶה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל

אוצר מפרשי התורה

שצויהו הקב"ה "הרם את מטך" כנגד האויר, בכדי להביא את רוח הקדים בחזקה שתשים את הים לחרבה⁵⁷⁰. ואונקלוס תרגם 'טול את מקלך'⁵⁷¹, שבשעה שעמד משה להתפלל הניח את המטה⁵⁷², ואמר לו הקב"ה ליטלו⁵⁷³. אולם יש שפירשו, ש'הרם' הוא מלשון הפרש⁵⁷⁴, או הסר⁵⁷⁵, וביאורו, הסר את מטך ועל ידי נטיית היד בלבד תבקע את הים⁵⁷⁶, שכן נאמר⁵⁷⁷ "ויט משה את ידו על הים". ולפי שהיו מחוסרי אמונה שבישראל אומרים שאין כח ביד משה לקרוע את הים אלא בכח המטה שבידו, לכך אמר לו סלקהו מידך⁵⁷⁸. ויש שהוסיף, שאם לא יסיר את המטה מידו, עלולים ישראל לבוא למטה שבידו, ויש שביארו, כדי שלא יאמרו המצרים, לולא המטה אינו יכול לעשות את הנסים⁵⁸⁰, וכשיטה את ידו בלי המטה ייעשה למשה שם גדול בעולם⁵⁸¹. ובעקידת יצחק כתב, שאילו יראו המצרים שמשה מרים את מטהו על הים, ידעו שאצבע אלהים היא, ויחדלו מלרדוף אחריהם, ולפיכך אמר לו שיטה בידו כדי שירדפו מצרים אחריהם ויאבדו בים.

הָרִם אֶת מִטְּךָ וַיִּנָּתֶה אֶת יָדְךָ כַּתֵּב אַבְרָבָנָל, שְׁלֹס קְרִיעַת יָם סוּף נִצְרָכוּ שְׁנֵי דְבָרִים, הָאֶחָד, נְשִׁיבַת רוּחַ קָדִים עֶזְהָ כָּל הַלֵּילָה שֶׁתִּיבֵשׁ אֶת הַיָּם, וְהַשֵּׁנִי, שְׁמַלְבַּד שֶׁהִתִּיבְשׁוּ הַמַּיִם בַּמָּקוֹם שֶׁעָבְרוּ בּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָף הַמַּיִם שְׁזֹרְמִים בֵּים יִבְקְעוּ וַיַּעֲמָדוּ כְּמוֹ נֹד בַּמָּקוֹם שֶׁהֵימָּן נִקְרַע וְלֹא יִשְׁפְּכוּ, וְלִכְן צִוֶּה הַקֶּבֶ"ה אֶת מֹשֶׁה שְׁנֵי דְבָרִים, הָאֶחָד "וְאַתָּה הָרִם אֶת מִטְּךָ", שִׁירִמְהוּ כִּנְגַד הָאוֹיֵר לְהַנִּיעַ אֶת הָרוּחַ וְלִהְבִּיאוֹ בַּחֲזָקָה רַבָּה לִיבֵשׁ אֶת הַיָּם, וְהַשֵּׁנִי "וַיִּנָּתֶה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ", שֶׁשָּׂאֵר הַמַּיִם יִפְסִיקוּ לְזֹרוֹם⁵⁸².

ובפנים יפות כתב להיפך, שהים בכל אופן היה נקרע שהרי תנאי התנה עמו הקב"ה בשעת בריאת העולם שיקרע [ע"י להלן פסוק כז], ואמר לו הקב"ה "ואתה הרם וכו'" כדי שיאמינו בך. ⁵⁶⁶. אונקלוס, יב"ע, ראב"ע, ר"ח פלטיאל, תוס' השלם, טור, אברבנאל, ספורנו. ⁵⁶⁷. וכן מבואר באבות דרבי נתן, להלן הערה ⁵⁹⁸. וכן תרגם יב"ע, הרם את מטך ונטה את ירך בו על הים. וכ"כ טור. וכן מבואר בדברי ר"ח פלטיאל. ואף שנאמר להלן פסוק כא "ויט משה את ידו" ולא נאמר 'מטהו', כתב הטור, שאף ברוב המכות שונה מצוייו לעשיה. וכתב רד"צ הופמן, שהנס היה צריך להיות ע"י המטה כמו כמה מנסי מצרים. ⁵⁶⁸. מעשי ה'. ולפיכך נאמר 'ובקעהו' שמשמע שאתה בוקע אותו, ולא נאמר 'ויבקע' שמשמע אף שמעצמו יבקע. ⁵⁶⁹. מושב זקנים. וראה להלן בסמוך שיש שפירשו שלא קרע בו את הים, ופירשו 'הרם' מלשון הסר. ⁵⁷⁰. אברבנאל, ספורנו. ⁵⁷¹. ואין לומר ש'טול' הוא התרגום המילולי של 'הרם', שהרי לעיל ז, כ תרגם "וירם במטה" - 'וארים בחוטרך', אלא לא בא אלא לפרש את סיבת ההרמה. ⁵⁷². ככל דבר שבקדושה שצריך להניחו בשעה שמתפלל. העמק דבר. ⁵⁷³. העמק דבר. ⁵⁷⁴. רא"ש להלן פסוק כז. ואלשיך כתב, להפריש ולסלק. ⁵⁷⁵. חזקוני, עקידת יצחק, אברבנאל. וכ"כ יצחק, וכ"כ כלי יקר. ⁵⁷⁶. חזקוני, עקידת יצחק, אברבנאל. וכ"כ מלבי"ם. ⁵⁷⁷. להלן פסוק כא. ⁵⁷⁸. רא"ש להלן פסוק כז. רבינו בחיי, ע"פ שמור כא, ט. וכ"כ כלי יקר במדבר כ, ח. ⁵⁷⁹. שפתי כהן. ⁵⁸⁰. אלשיך, כלי יקר, צידה לדרך, מנחה בלולה, פה קדוש. ⁵⁸¹. אלשיך ושיעה טג, יב. ⁵⁸². וראה להלן פסוק כא בהרחבה.

אליהם שהם יסעו תחילה ואתה אחריהם ובזכות זה ינצלו⁵⁶⁰. ויש שכתבו, ש'ויסעו' אינו טעם למה אינם צריכים לצעוק, אלא אחרי שאמר למשה 'מה תצעק אלי', אמר למשה דבר נוסף, שידבר אל בני ישראל שלא ילחמו עם מצרים אלא שיסעו לים⁵⁶¹.

אולם רבינו בחיי פירש, ש'ויסעו' לא נאמר כציווי לבני ישראל לנסוע, אלא "דבר אל בני ישראל" הוא ציווי לומר לבני ישראל שהים יקרע בפניהם, ועל ידי דיבור זה 'ויסעו' יאמינו ויבטחו ומיד יסעו⁵⁶².

וַיִּסְעוּ פִּירֵשׁ רִשִּׁי, שִׁיסְעוּ לַתּוֹךְ הַיָּם אָף שֶׁדִּיִּין לֹא נִקְרַע, וְאִין הַיָּם עוֹמֵד בַּפְּנִיָּה. וְהָרָבִ"ע פִּירֵשׁ, שִׁיסְעוּ מַעַט מַעַט עַד שִׁיגִיעוּ לַשְּׁפַת הַיָּם.

(טז) וְאַתָּה הָרִם מַעֲצֶמְךָ הָרִם, שְׁאִינְךָ צָרִיךְ לְתַפִּילָה⁵⁶³, וְהֵימָּן יַעֲשֶׂה אֶת רַצוֹנְךָ, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדְךָ יְכוּלָּת לְשַׁלֹּט עַל הַטֶּבַע שִׁישְׁתַּנֵּה עַל פִּיךָ וּבְגִזְרְתְּךָ⁵⁶⁴. וְיֵשׁ שְׁפִירֵשׁ, שְׁאִמֵּר 'אֶתָּה' מִפְּנֵי שְׁאִמֵּר תַּחֲלִילָה "דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְלִכְן אָמַר לוֹ "וְאַתָּה הָרִם"⁵⁶⁵.

הָרִם אֶת מִטְּךָ נַחֲלִיקוּ הָרִאשׁוֹנִים בַּפִּירֹשׁ "הָרִם אֶת מִטְּךָ". יֵשׁ שְׁפִירֵשׁ, שְׁהוּא מִלְשׁוֹן הָרִמָּה וְהַגְבָּהָה⁵⁶⁶. וּלְפִירֹשׁ זֶה נִאֲמָרוּ מִסְפָּר דְּעוֹת בְּצוּרָךְ בְּהִרְמַת הַמַּטֵּה: הָרָבִ"ע בִּיָּאֵר, בְּשִׁבִּיל לְהַטּוֹת עַל הַיָּם⁵⁶⁷. וְהַטֵּעַם שְׁאִמֵּר לוֹ הַקֶּבֶ"ה לְהַרְיֵמוֹ וְלַהַטּוֹתוֹ, יֵשׁ שְׁבִיָּאֵר, בְּשִׁבִּיל שִׁירָאוֹ יִשְׂרָאֵל שְׁבוּ הוּא קוֹרֵעַ אֶת הַיָּם וְלֹא שְׁקָפָא בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וַיִּירָאוּ לְהִכְנִס⁵⁶⁸. לְעוֹמְתוֹ יֵשׁ שְׁכַתְּבָה, שְׁאִין הָהִרְמָה בְּשִׁבִּיל לְהַטּוֹת עַל הַיָּם, אֲלֵא בְּשִׁבִּיל שִׁירָאוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל שְׁלֹא עַל יְדֵי הַמַּטֵּה נִקְרַע הַיָּם⁵⁶⁹. אָךְ יֵשׁ שְׁכַתְּבוּ, שֶׁהָהִרְמָה אִינֶה בְּשִׁבִּיל שִׁירָאוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָאוֹפֵן שְׁבוּ נִקְרַע הַיָּם, אֲלֵא

בְּתוֹךְ הַיָּם בִּיבְשָׁה: יוֹ וְאֲנִי הִנְנִי מַחֲזִיק אֶת-לֵב מִצְרַיִם

יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יִמָּא בִּיבְשָׁתָא: יוֹ וְאֲנִי
הָא אֲנִי מַחֲזִיק יֵת לְבָא דְּמִצְרַיִם

אוצר מפרשי התורה

לשנים עשר גזרים. וכתב ר"א בן הרמב"ם, שאין זה פשוט לשון הכתוב, אלא משמעו שנבקע לשנים⁵⁹⁴. נחלקו הראשונים מתי היה על משה לבקוע את הים. הראב"ע כתב, שנצטוו לבקוע את הים טרם שיסעו⁵⁹⁵. אולם יש שפירשו, שנצטוו לבקוע את הים לאחר שיסעו בני ישראל לתוך הים⁵⁹⁶. הטעם שנאמרה לשון 'בקיעה'⁵⁹⁷, יש שכתב, מפני ש'בקעה' מתפרש אף מלשון בקעה, שהוא שטח עמוק ונמוך משאר מקומות, ואף זה אירע, שהים שהוא מטבעו גבוה ותלול נעשה בקעה שהיא שטח עמוק ונמוך, והשווה לגובה הארץ⁵⁹⁸.

וַיִּבְּאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא נֹאמַר 'וַיִּרְדּוּ' אֶלָּא 'וַיּוּבֹאוּ', אף שבכל מקום ההולך לים נקרא יורד⁵⁹⁹, מפני שאף זה היה מן הנסים שנעשו בקריעת ים סוף, שהוגבהה קרקע התהום למעלה ונעשתה שווה לשפת הים עד שנעשתה דרך ישרה⁶⁰⁰.

בְּתוֹךְ הַיָּם כֶּתֵב הָרַב"ע⁶⁰¹, ש'תוך הים' אין משמעותו דוקא שנכנסו לאמצע הים, אלא אפילו שנכנסו מעט לתוך הים נקרא 'תוך הים'⁶⁰². וכתב הראב"ע⁶⁰³, ש'תוך' משמעו בתוך הגבול או הגבולים המקיפים בתמונה השטחית או הגשמית, אך לא דוקא על הנקודה האמצעית שבה⁶⁰⁴.

בְּתוֹךְ הַיָּם בִּיבְשָׁה הָרַב"ע⁶⁰⁵ התקשו בהבנת לשון הכתוב, שהרי אם הוא ים אינו יבשה. יש שפירשו, בתוך המקום שהיה ים, באו ביבשה⁶⁰⁵. ויש שפירשו, שדוקא אחרי שבאו 'בני ישראל בתוך הים' לפני שנבקע, נהיה להם 'ליבשה'⁶⁰⁶. ויש שפירשו, שאף שנקרע הים היו

שייבש הים ע"י רוח קדים כל הלילה, ועוד לפני שהספיק להתייבש קפצו בני ישראל לים, ומיד נקרע להם הים בדרך של נס גלגל. רבינו בחיי בפירושו השני, להלן ציון 606, תוס' השלם, אלשיך, שפתי כהן, צרור המור. 597. ולא 'גזירה' כנאמר בתהלים קלו, יג 'לגזר ים סוף לגזרים', או 'קריעה' כלשון שנקטו חכמים. 598. הכתב והקבלה, ע"פ אבות דרבי נתן נ"א פל"ג: אמרו לו לא נעבור עד שנעשה הים בקעה לפנינו, נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה לפנינו בקעה. ועי' נ"ב פל"ג: עשאו בקעה והעלה עשבים והיו ישראל ובהמתם אוכלים ורועים בהם שנאמר (ישעיה סג, יד) 'כבהמה בבקעה תרד'. 599. כמו (תהלים קז, כג) 'יורדי הים באניות'. 600. הכתב והקבלה, מלבי"ם, ע"פ אבות דר"נ פל"ג. 601. להלן פסוק כב. 602. וכ"כ חזקוני. וכ"כ העמק דבר שם. וראה להלן בסמוך האם שם ים' הוא דוקא כשיש בו מים. 603. במדבר יז, כא. 604. שלא כמקומות אחרים שמשמעו באמצע, ולפיכך תרגמו אונקלוס ויב"ע 'בגו ימא' ולא 'במצעות ימא'. ועי' עוד מלבי"ם ויקרא יא, לג. ואור החיים כתב, שבתוך הים היינו בפנימיות. וראה תורה תמימה להלן פסוק כז. 605. ראב"ע להלן פסוק כב, רבינו בחיי שם בפירושו הראשון. וכ"כ מנחה בלולה. וראה לעיל ציון 595. ועי' יומא ד, ב, שמה שנאמר 'ויבואו בני ישראל בתוך הים' פירושו שנעשה להם שביל, שנאמר 'המים להם חומה'. 606. רבינו בחיי להלן פסוק כב בפירושו השני, תוס' השלם, ע"פ שמו"ר כא, י. וכ"כ אלשיך, שפתי כהן, צרור המור. וראה לעיל ציון 538. ועי' צרור המור, שיבני ישראל' הם הצדיקים, והם יבואו תחילה לתוך הים, ואחריהם

וְנִטָּה אֶת יָדְךָ יֵשׁ מִן הָאֲחֵרוֹנִים שִׁכְתָּב, שהשורש 'נטה' אין פירושו לכפוף, ולהטות בכיוון של זווית ישרה, אלא פירושו לשטוח, ולהטות בכיוון אופקי, וממילא 'נטה' כפועל עומד, פירושו לנוע הצידה מנקודה מסוימת⁵⁸³. וְנִטָּה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ כֶּתֵב הָרַב"ע, שלא אמר לו הקב"ה שיכה את הים, אלא רק שיטה את ידו על הים במטה, כדרך שנאמר 'ויט משה את מטהו על השמים'⁵⁸⁴, כי המטה לא יבקע את הים, אלא מהרגע שיטה משה את ידו עם מטהו על הים, יוליד ה' את הים ברוח קדים עזה⁵⁸⁵. אולם באבות דרבי נתן מבואר⁵⁸⁶, שהכה במטהו על הים⁵⁸⁷.

כתב הספורנו⁵⁸⁸, שהנסים המסופרים בכתבי הקודש נעשים באחד משלושה דרכים, האחד הוא נס נסתר, כמו ירידת המטר וההמלטות מן החלאים ומן הצרות, ונסים כאלו יתרחשו לצדיקים על ידי תפילתם⁵⁸⁹. השני הוא נס גלגל, שהטבע אינו יכול לעשותו באותו האופן, אך יוכל להיעשות בדרך הטבע אחרי תנועות רבות במשך זמן, ואת המין הזה מן הנסים יעשה ה' על ידי עבדיו, עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתם, וזהו ענין 'הרם את מטך'⁵⁹⁰. והשלישי הם נסים שהטבע אינו יכול לעשותם בשום אופן, ואת המין הזה יעשה ה' על ידי עבדיו בדיבור בלבד, שהיא פעולה שכלית הנכבדת יותר משאר תנועותיו הגשמיות של האדם⁵⁹¹. ויש שכתב, שקודם מתן תורה הוצרך הנס להיות על ידי מעשה, ורק לאחר מתן תורה היו הנסים על ידי דיבור בלבד⁵⁹². וּבִקְעָהוּ רָאָה לַהֲלֹךְ⁵⁹³ שמבואר בחז"ל שהים נחלק

ענינה של רוח הקדים בקריעת הים. ובהעמק דבר כתב, שלא היה צריך את שני הנסים, אלא היו שני אופנים לנס, האחד ע"י רוח קדים שיתייבש הים לאט לאט והוא נס נסתר, והוא היה ע"י הרמת המטה לכיוון רוח הקדים, והשני נס גלגל שיקבע הים ע"י נטיית ידו של משה על הים בלי הרוח שתייבשו, והקב"ה ציווה לעשות שניהם, והיה הדבר תלוי בישראל, שאם יקפצו אל הים קודם שיקרע יעשה להם נס גלגל. 583. רש"י הירש להלן טו, יב. 584. לעיל ט, כג. 585. וכן משמע מאונקלוס שתרגם, והרם את ידך. וכ"כ ר"א בן הרמב"ם, הדר זקנים. 586. נ"א פל"ג. 587. וכן משמע מיב"ע שתרגם 'וארכין ית ידך ביה על ימא', ומשמע שהכה בו על הים. 588. במדבר כ, ח. 589. כענין (בראשית ב, יז) 'ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך', וכן (במדבר כא, ז) 'ויתפלל משה בעד העם'. 590. וכן לעיל ד, ה 'השליכהו ארצה', ולהלן יז, ו 'והכית בצור'. 591. וכן היה הענין בפתחת פי הארץ שנאמר (במדבר טז, לא) 'ויהי ככלותו לדבר... ותבקע האדמה', וכן בענין עמידת השמש יהושע נאמר (יהושע י, יב) 'או ידבר יהושע'. 592. שהנס הוא לפי מעלת ישראל. פנים יפות דברים ד, כא. 593. פסוק כא. 594. וכ"כ שכל טוב, מגן אבות לרשב"ץ אבות ה, ד, ספורנו. וראה מכילתא: עשרה נסים וכי' נחלק לשנים עשר גזרים שנאמר נטה את ידך על הים ובקעהו, ומשמע שמלשון 'ובקעהו' דרשו שהם גזרים רבים. ועי' שכל טוב, שהוא מלשון עשה אותו כעין בקיעות של עץ. 595. וכן דעת רבינו בחיי בפירושו הראשון, ורוקח להלן ציון 611. ועי' העמק דבר שמתחילה היטה משה ידו למעלה